

Прайдзісьвет

Рыгор Барадулін

Ад мамы памятаю: „Сьвет хітрасьцю *пройдзе* — назад ня вернешся“.

Прайдзісьвет — кажуць на чалавека, які любіць ашукаць, абхітрыць, збрахаць, нагаварыць сем бочак арыштантаў, шмат абяцаць, але нічога ня спраўдзіць.

Раней часцей ужывалася слова *пройда*, *прайдоха*. Чытаем у краёвым слоўніку Ёсходняй Магілёўшчыны Бялькевіча: „Ой, *пройда* геста баба!“. У слоўніку беларускае мовы Насовіча: „Гэты *пройда* ўсё знаіць. Глядзі, не кажы нічога нашаму *пройду*!“.

Пройда яшчэ і ў значэньні „ня так перакажа“ і „прадасьць“. Зноў жа ў слоўніку Насовіча таксама пасля *пройды* стаіць слова *прайдзі-сьвет*. Праз злучок напісана. І даецца тлумачэньне: „вось ты хітрэц, *прайдоха*“ — „*Прайдзі-сьвета* гэтага нічым не спанталычыш, не спаймаеш“.

Самыя выбітныя беларускія майстры прыгожага пісьменства ўжывалі і ўжываюць слова *прайдзісьвет* з адмоўным адценьнем. Апошнім часам слова *прайдзісьвет* крыху пацесьнена словам *прахвост*. *Прахвост* ад нямецкага „*des Profoss*“ — асоба на вайсковых караблях, якая сочыць, каб пільнаваліся статуту, і карае парушальнікаў.

Адно слова цягне за сабою цэлы куст словаў. Блізкае да *прайдзісьвета* слова „баламут“. Цікава, як мяне заўсёды папраўляла мама: „не баламут, а беламут“ — гэта той, хто белае муціць.

Прыблуда

Павал Марціновіч

Назоўнік *прыблуда*, бясспрэчна, славянскі. Як і бальшыня саміх *прыблудаў*, што стала апекаваліся на Беларусі мас-мэдыямі, асьветаю, кнігадрукаваньнем, войскам, бясьпекаю, міліцыяй.

На схіле стагодзьдзя мы перажываем зорны час *прыблудаў*. „*Прыблуды* запал Нявы крывавай“, — пісаў нацыянальны прарок.

Слова гэтае, аднак, напайлегальнае. Рэпарцёр не ўжыве яго ў „Панараме“. *Прыблуда* ў тэлеэкраны ці ня выкліча нацыяналістычных асацыяцыяў, любы намёк на чужынскае нахабства — як жаба ў горле для тых, у каго на Беларусі рэальная ўлада.

Улада, што й сама прыблудка, *прыблудзіла* да гэтых асобаў выпадкова. Як дурныя і, апроч таго, чужыя грошы. Улада не тубыльцаў, улада *прыблудаў*.

Прыватнік

Рыгор Барадулін

Лацінскае слова *privatus* — *прыватны*, неафіцыйны, пазбаўлены пасады, асаблівы, асабісты, хатні. Адсюль і *прыватнік* — самастойны, самавіты, прадпрыемец, гандляр, спэц у любой прафэсіі, які не зьвязаны зь якім бы там ні было прадпрыемствам, зь дзяржаўнай службай.

Прыватнік зазвычай выконвае індывідуальны заказ для пэўнай асобы альбо для якога калектыўнага заказчыка. *Прыватнік* — перш за ўсё самастойны і незалежны гаспадар. *Прыватнікі*, як і аднаасобнікі, саматужнікі, былі як ня першымі ворагамі калгаснага прыгоннага ладу. *Прыватнікаў* імкнуліся абкласці такімі падаткамі, каб знішчыць іх як канкурэнтаў розным майстэрням ад дзяржавы. Бо *прыватнікі* дбалі пра якасць. Часцяком *прыватнікі* насілі лягерныя ватнікі, а дзяржслужбакі — кісялёвыя фракі.

У Беларусі адбылася своеасаблівая *прыватызацыя*. Як назваць яе — ці партызанскай, ці цыганскай, як на конскім базары? І з’явіліся нязвыклыя *прыватнікі* — некалькі ўладатрымцаў *прыватызавалі* цэлую дзяржаву. Гэта ўжо *прыватнікі* новага кшталту. Гэта, як некалі называлі працаўнікоў адпаведных органаў, — „людзі асобага складу“.

Прымус

Рыгор Барадулін

Нават пасля самага багатага застолья беларусы могуць сказаць: „Піць-есьці было, толькі *прымусу* не было“. А *прымус* гэты жаданы, бо ласкавы. Гаспадары *мусілі*, так бы мовіць, *прымушаць* гасцей болей піць, болей есці ўгаворами, прыгаворами, прыбабунькамі. І Максім Багдановіч у „Вершах беларускага складу“ пісаў:

Ды красна бяседа ня ўзорамі,
А ласкавымі прыгаворами;
Не ядвабнымі абрусами,
А ласкавымі прымусамі.

Але словы па часе шматсэнсяца, набываюць новыя адценні.

За савецкім часам слова *прымус* набыло асноўнае значэнне. *Прымушаць* — *прымусова* заганняць у камуністычны рай. *Прымусовыя мэтады*, так бы мовіць, перавыхавання. *Прымусовая праца*.

І ўзьнікла новае слова — *прымусоўка*. Давалі, прысуджалі пэўны тэрмін *прымусоўкі*, працаваць за „дзякуй“, будаваць „святлае заўтра“.

За савецкім часам быў такі тэрмін — „*добраахвотна-прымусова*“. Жыццё, сапраўды, было, як у казцы: чым далей — тым страшней. У паэме „Над ракой Арэсай“ Янка Купала пісаў:

Але ступіў тут бальшавік —
Ён зьменіць гэты край!

Чыталася дваяка: бальшавікі *прымушалі* змяніцца ўсё. І дацягнулі шмат. І ласкавы беларускі *прымус* рабіўся пакараннем, утаймаваньнем бунтоўных. Калі ўзяць беларускую абрэвіятуру, дык атрымліваецца калямбурна: *прымус* — пры МУС, гэта значыцца, пры міністэрстве ўнутраных спраў.

Ня столькі сьмешна, колькі сумна.

Прыпынак

Валянцін Акудовіч

У жыцці гарадзкога чалавека, які ня мае свайго аўтатранспарту, транспартны *прыпынак* займае надзвычай істотнае месца. На *прыпынку* ля жыт-